

el-KÂSÂNÎ EBU BEKR b. MES'UD

Dr. Yusuf Ziya KAVAKÇI

İslâm Hukuku Tarihi bakımından unutulmaz çalışmalarla dolu olan Karahanlılar devri fakihlerinden biri de «*Seyhun* nehrinin şimalindeki *Ferğâne*'de ve *eş-Şâş*'ın arkasında bulunan *Kâsân*» (1) adlı büyük bir şehre mensup olan *el-Kâsânî* (2), '*Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed*'dir (3).

el-Kâsânî'nin doğum tarihi hakkında kaynaklar sâkittir.

Alâeddîn Ebû Bekr'is-Semerkindî (öl. 539/1114) (4), onun hem hocası ve hem de kayınpederidir. Söylendiğine göre el-Kâsânî, hocasının

(1) el-Hamevî, *Şihâb'ud-Dîn Ebû 'Abdillâh Yâkût b. 'Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî*, *Mu'cem'ul-Buldân*, (Beyrut 1955-1957, I-V cilt), IV/430; Le Strange, G., *The Lands of the Eastern Caliphate Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Muslim Conquest to the time of Timur*, Cambridge 1930, s. 480; Kureşî, *Ebû Muhammed 'Abd'ul-Kâdir b. Eb'l-Vefâ' Muhammed b. Muhammed el-Mısırî, el-Cevâhir'ul-Mudî'eti fî Tabakât'il-Hanefiyyeh*, (I, II cilt, Haydarabad 1332), II/246; Heffening, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, (İstanbul, neşri devam ediyor), V/374; Aynı müell., *Ergaenzung Enzyklopaedia Des Islam (EI)*, (Leiden 1913-1934), s. 115.

(2) Heffening, *Kâsânî* nisbetini hatalı görmektedir (bkz. a.y.). Halbuki bizzat kendisi *Kâsân* ile *Kâşân* arasında pek fark görmemektedir (a.y.). Ayrıca bkz. Brockelmann, C., *Supplement*, I/643.

(3) Brockelmann, C., *Geschichte der Arabischen Literatur (GAL)*, I, (Leiden 1943), II (Leiden 1949), I/375; Aynı müell., *Supplement*, I (Leiden 1937), II (Leiden 1938), III (Leiden 1942), I/643; Heffening, a.y.; Kahlhâle, '*Umer Ridâ'*, *Mu'cem'ul-Müellifin, Terâcimu Musanniff'il-Kütüb'il-'Arebiyyeh*, (Dimeşk 1957-1961, I-XV cilt), III/75-76; el-Hudarî, *Muhammed, Ta'rîh'ut-Tegrî'il-İslâmî*, Mısır 1934, s. 363; Leknevî, *el-Hindî Muhammed 'Abd'ul-Hayy, el-Fevâid'ul-Behiyyetu fî Tabakât'il-Hanefiyyeh*, Kahire 1324 h., s. 53; Sergîs, *Yûsuf, Mu'cem'ul-Matbû'ât-il-'Arebiyyeti ve'l-Mu'arrebah, Kahire*, c. I, 1928 (1346), c. II, 1931 (1349), s. 1540; İbnu Kutlûbugâ, *el-Kâsım b. 'Abdillâh es-Sudûnî, Tâc-ut-Terâcimi fî Tabakât'il-Hanefiyyeh* (neşreden Flügel), Leipzig 1862, s. 62; Kureşî, a.y.; Hacı Halife, *Keşf'uz-Zunûn 'an Esâmî'l-Kütübî ve'l-Funûn*, İstanbul, c. I, 1941 (1360), II, 1943 (1362), s. 371; Taşköprizade Ahmed b. Mustafâ, *Miftâh'us-Sa'âdeti ve Mısâbâh'us-Siyâdeh*, (I, II, III cilt, Haydarabad 1323-1336), II/135; Aynı müell., *Tabakât'ul-Fukahâ'*, Musul 1961, 102.

(4) Hayatı ve eserleri için bkz. Kavakçı, Y.Z., XI ve XII. asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâverâ'un Nehr'de İslâm Hukuku üzerinde yapılan çalışmalar. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1967 yılında verilmiş ve henüz tabedilmemiş doktora tezi), s. 72-76.

«*Tuhfet'ul-Fukahâ'*» sına yazdığı bir şerh olan «*Bedâi'us-Sanâi' fî Tertîb'iş-Şerâi'*» adlı eseri ona arz edince, hocası çok memnun olmuş, kendisine «büyük hukukçu hanım» ünvanına sahip kızı *Fâtıma'yı* (5) eş olarak vermiş ve mehir yerine o şerhi kabul etmiştir. Bu hususu ifade eden bir beyan olarak da «*Tuhfeh'sini şerhetti ve kızını aldı*» sözü şöhret bulmuştur (6).

Çok geçmiş ve geniş ilmî faaliyette bulunmuş olan el-Kâsânî, bir ara *Konyâ'da* Selçuklu sultanı *Mes'ûd I'nın* sarayında kalmıştır (7). Ancak kendisi ile âlimler arasında cereyan eden münakaşalar neticesi hükümdarlar arası açılmış ve ancak vezirin araya girmesi üzerine *Haleb'deki Nûred-Dîn Mahmûd b. Zengî'nin* yanına elçi olarak gönderilmiştir (8). *Haleb'de* çok iyi karşılanan bu ilim adamı, kısa zamanda şöhret bulmuş ve yerli âlimlerin isteği üzerine bizzat *Nur'ud-Dîn* tarafından 543/1148 yılında inşa edilen *el-Halâviye* medresesine hoca olarak tâyin edilmiştir (9). Kendisinden evvel orada *Radiyy'ud-Dîn es-Serahsî* (öl. 544/1149-1150) ders vermekte idi. Ancak onun dili bozuktuk ve telâffuz hataları mevcuttu. Neticede de bu yüzden azledilmişti (10). İşte *el-Kâsânî* bu makama tâyin edildi. Onun buraya tâyini, *es-Serahsî'nin* vefatından sonra değil (11), ve fakat henüz o hayatta iken vuku bulmuştur (12). *el-Cevâhir'ul Mudâ'ah'da* onun «*İftihâr'ud-dîn el-Hâşimî*» den sonra *el-Halâviye'de* tedris işini ele aldığı yazılıdır (13).

el-Halâviye'de kendisine talebe olan müstakbel âlimlerin sayıları yüksek olmuş ve hepsi de ondan iyi istifade etmiştir (14).

Büyük bir sünnî âlim olan bu fakîh, hayatı boyunca mu'tezile görüşleriyle mücadele etmiştir. Bu hususta o kadar maharet kesbetmiştir ki hasmının müdafaa ettiği fikrin gerçek hüviyetini ortaya koyma babında «sizin dediğiniz Mu'tezile'nin görüşüdür» ifadesini bol bol kullandığı kaynaklarda zikredilmiştir (15).

(5) Hayatı ve faaliyeti için bkz. Kavakçı, a. eser, s. 265.

(6) Leknevi, a.y.; Taşköpr., Tabakât, a.y.; a. müell., Miftâh, a.y.; GAL, a.y.; Heffening, a.y.; Sergis, a.y.

(7) GAL, a.y.

(8) GAL, a.y.; Heffening, a.y.; Leknevi, a.y.; Taşköpr., Tabakât, a.y.; Aynı müell., Miftâh, a.y.; Kureşî, a.y.; İbnu Kutlûbuğâ, a.y.

(9) a. yerler.

(10) Heffening, a.y.; GAL, a.y.; Leknevi, a.y.; Taşköpr., Tabakât, a.y.; Kureşî, a.y.

(11) İbnu Kutlûbuğâ bu yanlış kanaattadır (bkz. s. 62).

(12) Heffening, a.y.

(13) Kureşî, a.y.

(14) Leknevi, a.y.; Taşköpr., Tabakât, a.y.; Kureşî, a.y.

(15) GAL, a.y.; Heffening, a.y.; Kureşî, a.y.; Taşköpr., Tabakât, a.y.

Bir ara Şam'a gelen bu Hanefî fakihî, kendisiyle münakaşa etmek isteyen Şafi'î fakihlerine «ihtilâfsız mesele getirin, konuşalım» demiş, bunun üzerine onlarca ihtilâfsız olan problemler ortaya konulunca o bu konudaki bütün görüşleri serdetmiş ve bunların hiçbirinin ihtilâfsız olmadığını göstermiştir (16) ki bu husus onun *Mukayeseli İslâm Hukuku* sahasında da bir otorite olduğuna delâlet eder.

Kendisinden ilim tahsil edenler arasında oğlu *Mahmûd* (17) ve «*el-Mukaddimet'ul-Ğazneviyyeh*» adlı eserin sahibi *Ahmed b. Mahmûd'ul-Ğaznevî* (öl. 593/1196) gibi zevatın adları kaydedilmiştir (18).

el-Kâsânî'nin vefatı, 587/1191 yılında *Haleb*'de vuku bulmuştur (19). Defnedildiği yer kendi zevcesinin bulunduğu *Haleb*'deki «Makâm-ı İbrâhîm Halîl» dir (20). Kabri ziyaretgâh haline gelen bu âlimin yanında dua etmenin kabulü için vesile olduğuna inanılmıştır (21).

Eyyübî hükümdarı *Sultan ez-Zâhir Ğâzî*, *el-Kâsânî*'nin geride bıraktığı erkek çocuğuyla bizzat meşgul olmuşsa da bu noktada bir başarı elde edilememiştir (22).

Hukuka taallûk eden bir eserinden bahsedilmektedir ki o da tab'edilmiştir.

I — *Bedâi'us-Sanâi' fî Tertîb'iş-Şerâi'*, Kahire, 1327-1328, I-VII cilt. En mühim eseri olan bu kitap bir müstesrikin beyanı gibi «Hanefî fıkhına dair teferruata kadar sıkı bir sistem fikri ile yazılmış ilk ve aynı zamanda yegâne eserdir. (23)» Müellif, mukaddimesinde tamamiyle ilmî (*et-Tertîb'us-Sinâi'*) bir eser meydana getirmek arzusunda ısrar eder. (24)» Büyük boy (23×14 cm.) 2.400 sayfayı aşan hacmiyle bu kitap, «*Tuhfet'ul-Fukahâ'*»nın şerhidir. Ancak buradaki şerh değişik bir tiptir. Bir kere bu eser, şerh olduğu belli değildir. O, metnin «taklidi-dir. (25)» Meselâ metin ayırıcı işaretlerle ayrılmamıştır (26). Ayrıca o,

(16) İbnu Kutlûbuğâ., s. 63; Taşköpr., Tabakât, 103; Kureşî, a.y.; Heffening, a.y.

(17) Leknevî, a.y.

(18) Taşköpr., Tabakât, 105; Leknevî, a.y.

(19) Kureşî, a.y.; Hudarî, a.y.; Keşfuz-Zunûn, 371; Leknevî, a.y.; Kahhâle, a.y.; GAL, a.y.; Suppl., a.y.; Heffening, a.y.; Sergis, a.y.; Bazı kaynaklar ölüm tarihi olarak 578/1182 yılını zikreder (bkz. Kureşî, a.y.; Taşköpr., Tabakât, 105; Lâhûrî, As. Soc. Beng. Pers. I/504).

(20) Kureşî, a.y.; Leknevî, a.y.; İbnu Kutlûbuğâ., a.y.; Heffening, a.y.

(21) Kureşî, a.y.; Leknevî, a.y.

(22) Kureşî, a.y.; Heffening, a.y.

(23) Heffening, a.y.

(24) a.y.

(25) a.y.

(26) 'Abd'ul-Berr, *Tuhfet'ul-Fukahâ'* (Dimesşk 1958), Mukaddime, s. 23-24.

ne icmâlî olarak ve ne de tafsîlî olarak «*Tuhfet'ul-Fukahâ*» nın tertib ve sistemini takibetmemiş, bilâkis yepyeni bir tertib yapmıştır (27).

Şu var ki el-Kâsânî, «*Tuhfeh*» nin ifadelerini değişik bir tertiple ay-
nen muhafaza etmiştir. Öyle ki tetkikçi, «*Bedâi'*» de «*Tuhfeh*» yi bulur ve
görür. Cidden el-Kâsânî eserinde «*Tuhfeh*» ye tamamen sadık kalır. Şâri-
hin çok kıymetli bir eşle evlenmesinde onun mehir olarak kabul edilmesi
de buna delâlet eder (28).

el-Kâsânî'nin, bizzat hocasının nezareti ve kontrolü altında «*Tuh-
feh*» yi yeniden kaleme almış olması ihtimali de uzak değildir. Nitekim
el-Kâsânî, meselâ (II/88'de) «O, hocam... es-Semerkandî'nin seçtiği görüş-
tür» ve (II/93'te) «Hocam, bu rivayete istinad etmiştir» gibi ifadeler kul-
lanır (29). Her hâlükârda bahis mevzuu dev eserin el-Kâsânî'nin emeği-
nin mahsûlü olduğu ve bu eserinde geniş İslâm Hukuku mevzularını tam
bir sistem içinde teferruatlı olarak sunduğu şüpheden vârestedir.

el-Kâsânî eserinin mukaddimesinde, eski, yeni birçok eserlerin mey-
dana getirildiğini, fakat hocasınınki hariç hiçbirinin sistem mahsûlü ol-
madığını beyanla «ben hocama uydum ve doğru yolu buldum» der (30).

Her haliyle bu zat iyi bir örnektir.

(27) a.y.

(28) a.y.

(29) a.y.

(30) a.y.

